

ПРАЦІ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

УДК 94 (438)

Оксана Парнета

ПОЛЬСЬКО-БІЛОРУСЬКІ ВЗАЄМИНИ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ (1918–1923)

У статті висвітлюються малодосліджені проблеми польсько-білоруських взаємин в контексті повоєнного врегулювання міжнародних відносин у Центрально-Східній Європі.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, Білоруська Народна Республіка, кордон, польсько-білоруські взаємини.

Історія зовнішньополітичної діяльності держав, міжнародних взаємин є одним із найскладніших об'єктів наукового дослідження, оскільки окреслена проблематика синтезує широкий комплекс складових всесвітньої історії. Не є винятком і система міжнародних відносин у міжвоєнний період, зокрема щодо питань територіального розмежування та налагодження добросусідських взаємин між новопосталими державами в контексті Версальсько-Вашингтонської системи мирних договорів. Варто зазначити, що Перша світова війна та її наслідки зумовили кардинальні зміни в системі міжнародних відносин Центрально-Східної Європи, ініціювали процеси, що призвели до розпаду Австро-Угорської імперії та зречення влади Габсбургів, проголошення Німецько-Австрійської республіки, падіння Російської та Оттоманської (Османської) монархій. Серед численних геополітичних змін, викликаних війною, одним із найважливіших стало виникнення в Європі нових незалежних держав, кожна з яких, в складних умовах повоєнного ладу, намагалася утвердити свою державність.

Сьогодні, в світлі загрози суверенітету та територіальної цілісності України, яка виникла в результаті російської агресії на сході України та анексії Криму звернення до питань суверенізації, налагодження міждержавних взаємин є актуальним завданням сучасної історичної науки, адже нагромаджений досвід протистояння, вирішення територіальних протиріч, налагодження добросусідських відносин у міжвоєнний період може стати корисним для України в сучасних умовах зовнішньої загрози, для знаходження найоптимальнішої моделі поведінки. В цьому зв'язку особливого значення набуває досвід суверенізації, територіального розмежування та налагодження міждержавних взаємин між найближчими стратегічними сусідами України – Білоруською Народною Республікою та Другою Річчю Посполитою протягом 1918–1923 рр.

Процеси повоєнного врегулювання міжнародних відносин та становлення нових незалежних держав у Центрально-Східній Європі викликають неабиякий інтерес в українській історико-правовій науці. Суверенізації Другої Речі Посполитої і Білоруської Народної Республіки присвячена низка праць [1–6], автори яких намагалися здійснити аналіз процесу їх становлення, проте питання польсько-білоруських взаємин ще й досі залишаються малодослідженими, викликають підвищений інтерес та неоднозначні трактування. Метою

пропонованого наукового дослідження є всебічний аналіз проблеми польсько-білоруських взаємин в контексті повоєнного врегулювання міжнародних відносин у Центрально-Східній Європі (1918–1923 рр.).

Характеризуючи польсько-білоруські взаємини необхідно звернути увагу на систему міжнародних відносин і зміни, які мали місце в окреслений період. Це дасть змогу краще зрозуміти поведінку політичних лідерів, прийняті ними рішення, проаналізувати прорахунки та виокремити досвід.

Варто зазначити, що в ході Першої світової війни, в серпні 1915 р. на території Білорусі почалися воєнні дії. Фронт поділив країну на дві частини західну, яку окупували німецькі війська, та східну, зайняту російськими військами. Таким чином, у роки війни склалися несприятливі умови для розвитку національного білоруського руху. Частина його учасників була змушена емігрувати. У 1915 р. у Вільно почав діяти Білоруський народний комітет, який висловився за незалежність Білорусі і Литви у формі Великого князівства Литовського. На з'їзді національних організацій, який відбувся 25 березня 1917 р. було обрано Білоруський національний комітет. Білоруські націонал-демократичні партії зробили спробу домогтися від Тимчасового уряду передачі влади Білоруській крайовій раді, але підтримки не одержали. У квітні 1917 р. відбулася конференція Білоруської соціалістичної громади, яка підтримала політику російського Тимчасового уряду, ідею створення федеративної республіки з автономією Білорусі. Протягом 8–10 липня 1917 р. у Мінську відбувся з'їзд національних організацій на якому було обрано Центральну Раду, яка зробила спробу об'єднати білоруський рух навколо національної ідеї. Проте суперечності, що виникали у білоруському русі дали змогу більшовикам 2 листопада 1917 р. захопити владу в країні. В період становлення Радянської влади, коли практично був відсутній досвід національно-державного будівництва, білоруси з підозрою ставилися до ідеї відмежування від Радянської Росії. Розруха, голод, фронт, що пролягав територією Білорусі з півночі на південь, загроза наступу німецьких військ, спроби контрреволюційних сил повалення радянської влади не створювали умов для білоруського населення для проникнення ідеями національної державності, їх реалізації. Ці твердження підтверджують матеріали губернських з'їздів Совітів, що відбувалися у Мінську, Могильові та Вітебську в листопаді 1917 – січні 1918 рр. Жоден з цих з'їздів не висловився за самовизначення Білорусі.

Національно-державне будівництво було перервано у лютому 1918 р. німецькою окупацією. В умовах жорсткого окупаційного режиму білоруси побачили в створенні національної державності на радянській основі засіб забезпечення свободи і незалежності народу. 9 березня 1918 р. Другою Статутною грамотою Всебілоруської Ради була проголошена Білоруська Народна Республіка “у межах розселення і кількісної переваги білорусів” [7]. Законодавчу владу в новопосталій державі отримує Рада БНР яку очолив Ян Серета. Вона проголошувалася законодавчим органом до скликання Установчого Сейму. Виконавчу владу отримує Народний Секретаріат БНР. І лише 25 березня, після тривалих суперечок між прихильниками незалежності й автономії Білорусі в складі Росії, була прийнята Третя Статутна грамота, якою Білоруська Народна Республіка проголошувалася незалежною державою. Офіційною мовою було прийнято білоруську, столицею став Мінськ. Незалежність Білорусі визнали уряди України, Литви, Латвії, Естонії та Фінляндії. Велику роль у цій історичній події відіграли Іван та Антон Луцкевичі, Вацлав Ластовський і Аркадій Смолич та ін.

У травні – серпні 1918 р. на не окупованій німцями території білоруси рішуче протестували проти домагань Німеччини на білоруські землі, засуджували політику Ради БНР, яка намагалася відірвати Білорусь від радянської Росії і

вимагали встановлення радянської влади на території всієї держави. Майже у кожній волості приймалися резолюції про небажання білорусів відокремлюватися від Росії, визнання лише радянської влади і готовність її захищати. Також у резолюціях підкреслювалося, що Рада БНР не може представляти інтереси білоруського народу, оскільки не підтримує радянської влади. На протигагу Раді БНР, яка дотримувалася орієнтації на Німеччину в резолюціях висловлювалася ідея самовизначення Білорусі в союзі з радянською Росією. Таким чином, під впливом ленінської національної політики та зовнішніх факторів і заходів Ради БНР, спрямованих на повалення радянської влади в Білорусі сформувалася ідея створення державності на радянській основі.

Листопадова революція 1918 р. у Німеччині та евакуація у середині грудня німецьких військ з території Білорусі дали можливість радянській Росії анулювати Брестський мир і відновити більшовицьку владу в країні. Радянська влада оголосила БНР поза законом, а її керівництво – ворогами народу. В листопаді 1918 р. було сформовано новий білоруський уряд – Раду Народних Міністрів (листопад 1918 – березень 1920 рр.) який очолив А. Луцкевич. Діяльність Ради здійснювалася у складних і несприятливих умовах.

Таким чином, протягом усього визвольного змагання проявляється тенденція запізнення чи побоювання у прийнятті рішень, що негативно вплинула на вирішення “білоруського питання”. Німеччина та її союзники в лютому 1918 р. у Бересті відмовилися розглядати питання білоруських кордонів, оскільки не лише незалежність, а навіть автономія Білоруської держави так і не була проголошена. Білорусь, на відміну від України, виявилася об’єктом, а не суб’єктом переговорного процесу. Окрім того увага всього світу ще була прикута до подій Першої світової війни, уся політика зосереджувалася в Німеччині, Великобританії, Франції і основним завданням мала закінчення війни. Росія концентрувалася на вирішенні власних внутрішніх і зовнішньополітичних проблем. Тому в цих умовах “білоруське питання” було другорядним.

Варто зазначити, що даний період був надзвичайно складним, адже країна лише стала на шлях державотворення і відчувала гострий брак досвіду у цій справі. Вона мала створені державні органи, проте реальна влада в країні їм не належала, тому і впливати на міжнародні відносини вони не могли. Не мала новопостала держава і військових формувань, які могли б відстояти незалежність і територіальну цілісність Білорусі. Німеччина, хоч і не визнала БНР, оскільки це суперечило умовам договору із Росією, проте обрала доволі лояльну позицію щодо білоруського національного руху. Вона не перешкоджала самостійному вирішенню культурницьких і освітніх питань, внаслідок чого структури БНР до кінця 1918 року діяли на території, що перебувала під контролем німецьких військ. Уряду БНР не дозволяли мати свою армію і поліцію. Німеччина не допустила передислокації до Білорусі з Румунського фронту білоруської дивізії. Негативно на долі БНР у 1918 р. позначилася і відсутність військової, фінансової, дипломатичної допомоги на міжнародній арені.

11 листопада 1918 р., з підписанням Комп’єнського перемир’я завершилася Перша світова війна. Німеччина та її союзники зазнали поразки і в цих умовах залишали окуповані території, в тому числі і Білорусь. Одночасно з відступом німецьких сил на територію БНР розпочали наступ радянські війська. 9 грудня Червона армія зайняла Мінськ. Відсутність військових формувань здатних стримати наступ зумовили еміграцію органів державної влади БНР спочатку до Вільно, а потім до Гродно. На території Білорусі до січня 1919 р. встановилася радянська влада, а 1 січня було утворено Білоруську Соціалістичну Радянську республіку.

Аналізуючи становище того часу варто звернути увагу і на той факт, що в кінці 1918 р. на західних кордонах радянської Росії виникла загроза нападу

нововідновленої Польщі. Передбачаючи такий хід подій ЦК РКП(б) вважав за доцільне створити суверенну Білоруську Радянську Республіку, яка, спираючись на радянську Росію захищала б незалежність білоруського народу і тим самим створила перепони для вторгнення на територію радянської Росії. Таким чином, радянське керівництво намагалося максимально використати революційні настрої білорусів у боротьбі із зовнішніми загрозами.

У цих умовах БНР втратила надії на утворення Білоруської держави у федерації з Росією і переорієнтувалася на Захід. Політична еліта поклала надії на допомогу у справі державотворення на Другу Річ Посполиту, незалежність якої була проголошена 11 листопада 1918 р. оскільки, як вважали білоруси, Ю. Пілсудський прихильно поставився до концепції створення литовсько-білоруської держави.

Варто відмітити те, що польські політичні діячі ще задовго до виникнення “польського питання” в своїх політичних доктринах визначали роль Польщі на Європейському континенті, а коли склалася сприятлива міжнародна ситуація – розпочали їх реалізацію. Одним з першочергових завдань для відродженої Польщі стало визначення кордонів держави. З цього приводу існувало дві концепції – федералістська Ю. Пілсудського та інкорпораційна Р. Дмовського, крізь призму яких варто розглядати формування польської східної політики, взаємини із сусідніми державами.

Федералістська концепція Ю. Пілсудського передбачала створення навколо Другої Речі Посполитої політично і економічно пов'язаних з нею на засадах федерації держав. Таким чином, цілком реальним здавалося відновлення кордонів Польщі в межах перед розподілом 1772 р. Ставлення Ю. Пілсудського до Білорусі чітко прослідковується у його політичній доктрині. Він вирішив використати білоруський вектор своєї політики в якості одного з інструментів побудови потужної Польської держави.

Інкорпораційні погляди представляла польська правиця на чолі з Р. Дмовським. Вони відстоювали необхідність побудови унітарної Польської Республіки і включення до її складу сусідніх держав. В цьому контексті, ще на зламі ХІХ–ХХ ст. стосовно білорусів у польському політикумі була поширена ідея, відповідно до якої білоруси, особливо західні, вважалися білорусами лише етнографічно; а національно і політично їх відносили до поляків [2, с. 24–30].

Обидві концепції передбачали експансію Польщі на схід. Пілсудчики пропагували ідею “федерації” на противагу ленінській національній політиці. Поляки мали надію, що ідея “федерації”, заснована на історичних зв'язках Великого князівства Литовського з Королівством Польським, матиме підтримку населення Білорусі, України, Литви, що значно полегшить приєднання цих теренів до Польщі, а також не зіпсує агресією стосунки з Антантою, від якої поляки залежали.

Таким чином, декларуючи підтримку білоруському уряду у справі державотворення, Польща мала на меті приєднання Білоруської Народної Республіки до своєї держави. Проте, складність і напруженість повоєнного врегулювання міжнародних відносин змусили польських діячів відмовитися від крайніх формулювань щодо білорусів, підкреслюючи свої федералістські наміри, зокрема з огляду на зацікавленість у підтримці місцевого населення.

Відроджена Польща вороже ставилася до радянської Росії і вела курс на експансію на сході. Радянсько-польські відносини загострилися після приходу до влади Ю. Пілсудського. В основу “східної політики” правлячі кола Польщі положили розширення кордонів Польщі шляхом захоплення білоруських, литовських і українських земель на основі того, що ці землі входили колись до Речі Посполитої до поділів (1772).

Важливу роль в остаточному улаштуванні післявоєнної Європи, насамперед Центральної і Східної, відіграла Паризька мирна конференція (18 січня 1919 рр. – 21 січня 1920 рр.). Саме під час її роботи уклалися мирні договори між країнами Антанти і переможеними державами Четверного союзу та визначення нових післявоєнних кордонів й остаточного підбиття підсумків Першої світової війни. Держави-переможниці на ній намагалися обстоювати власні інтереси і на рівні міжнародних договорів закріпити результати військових завоювань. Зокрема важливо було нейтралізувати загрозу Німеччини і перешкодити поширенню комуністичних ідей з Радянської Росії. Саме в контексті “Німеччина – Росія” приймалася значна частина рішень щодо територіального розмежування на Паризькій мирній конференції та в ході військових операцій. Таким чином, міждержавні взаємини Польщі і Білорусі будувалися з однієї сторони відповідно до їх власного національного становлення, а з іншої – крізь призму ставлення Центральних держав до Німеччини і Росії. При цьому державницькі прагнення новопосталих держав відверто ігнорувалися. Саме за таких складних умов відбувався процес суверенізації Польщі, Білорусі, інших держав, що, природно, мало вплив на формування міждержавних взаємин, зокрема польсько-білоруських. Для нововідновлених держав важливим завданням надалі було будівництво державності, визначення кордонів та входження у систему міжнародних відносин. Задля забезпечення їх виконання кожна країна прагнула залучитися підтримкою Центральних держав, шукала союзів, які допомогли б реалізувати намічені заходи.

Країни Антанти були зацікавлені у створенні сильної Польської держави як “санітарного кордону” в боротьбі проти радянської Росії, тому підтримували розширення кордонів Польщі за рахунок, в основному, західних земель, які були захоплені німцями. З метою активізації боротьби проти радянських республік вони надали Другій Речі Посполитій значну матеріальну допомогу. Тільки від США у 1919 р. вона отримала зброї та спорядження на 162 млн дол. Активно допомагали Англія і Франція. За згодою Антанти Польща використовувала німецькі війська. 5 лютого 1919 р. між Польщею і Німеччиною було підписано угоду, згідно якої Німеччина “охороняла від більшовизму” західні райони Білорусі, а при відступі передає їх польським військам. Відповідно до цієї угоди німецьке командування передало Польщі в кінці лютого 1919 р. значну частину території Білорусі з містом Брест [5, 361–363]. Польське командування, незважаючи на пропозиції Радянського керівництва до мирних переговорів, продовжувало рухатись вглиб територій радянської Литви та Білорусі. Білоруські землі, внаслідок війни, німецької окупації зазнали значних економічних втрат. Проведена радянською владою націоналізація землі загострила ситуацію. В державі продовжувалася класова боротьба, що мала вияв у повстанських рухах. Ці повстання жорстоко придушувалися радянською владою.

У квітні 1919 р. А. Луцкевич вирушає до Берліна. Тут було сформовано делегацію Білоруської Народної Республіки на Паризьку мирну конференцію, підготовлено меморандум на ім'я голови конференції, в якому обґрунтовувалися права білорусів на незалежну державу. Проте, Центральні держави вирішували долю народів крізь призму власних амбіцій і прагнень на міжнародній арені, тому переконати їх у визнанні незалежності Білоруської держави не вдалося.

Під час роботи Паризької мирної конференції, у Парижі відбулася зустріч А. Луцкевича з міністром закордонних справ Росії С. Сазоновим, який запропонував БНР автономію у складі Росії, та з прем'єр-міністром Другої Речі Посполитої І. Падеревським. Для Білоруської Народної Республіки і російська пропозиція автономії, і проект федерації Польщі та Білорусі виявилися неприйнятними. А. Луцкевич домагався виконання Польщею ряду вимог, зокрема збереження принципу державної єдності Білорусі і Польщі, приєднання

Віленщини і Гродненщини до складу БНР, до якої мала б входити і Східна частина держави. Виконання польською стороною окреслених вимог були неможливими, оскільки і інкорпораційна, і федералістська концепції передбачали приєднання окреслених теренів до Польської держави.

У цих умовах, наприкінці травня 1919 р. Польща активізувала воєнні дії і активно здійснювала захоплення Литовсько-білоруських територій. З наступом польських військ активізували роботу білоруські політичні партії на захопленій території. Особливо активно виступали Віленська Білоруська Рада і Центральна Білоруська Рада Гродненщини створені ще в січні 1919 р. Ці організації, навколо яких згрупувалися всі течії білоруського національного руху на окупованих територіях, відкрито виступили з підтримкою польських інтервентів. 18 квітня, після захоплення поляками Гродно, Президія Центральної Білоруської Ради Гродненщини звернувся до населення Білорусі з закликком припинити опір полякам. Ще з більшим завзяттям зустрічали окупантів у Вільно. Віленська Білоруська Рада влаштувала Ю. Пілсудському пишний прийом, висловила щире вдячність за звільнення білоруських земель від більшовиків. Білоруси просили Начальника держави продовжити наступ на схід, визволити всю територію Білорусі і відновити незалежну державу співдружну з Польщею.

Білоруська делегація на чолі з П. Алексюком виїхала до Варшави на переговори з Ю. Пілсудським. Делегати домагалися визнання Польщею Ради Білоруської Народної Республіки як національного представника Білорусі і запропонувала Начальнику держави виступити об'єднаними силами проти радянських Республік. Правлячі кола Польщі, щоб закріпитися на окупованих територіях, офіційно не відмовлялися від створення Білоруської держави, а навпаки пропагували ідею "федерації", яка передбачає створення самостійних держав під егідою Польщі. Цими обіцянками поляки намагалися замаскувати свої загарбницькі наміри. З цією метою 22 квітня 1919 р. було видано офіційне "Звернення Начальника Польської держави до жителів колишнього Великого князівства Литовського", в якому Ю. Пілсудський обіцяв не втручатися у внутрішні національні, релігійні справи. Ці слова були сприйняті білорусами з великою надією. Щоб пришвидшити падіння радянської влади і допомогти інтервентам білоруси формували "білоруську армію". У травні 1919 р. при віленському Білоруському національному комітеті була створена воєнна організація, яка мала на меті координацію військового процесу.

Питання створення "білоруської армії" було предметом обговорення на білоруському з'їзді Віленщини і Гродненщини, який проходив 9–12 червня 1919 р. у Вільно. На з'їзді було створено новий політичний центр – Центральна Білоруська Рада Віленщини і Гродненщини, яка обєднала всі білоруські національні організації на окупованих територіях. 21 червня 1919 р. делегація Ради виїхала до Варшави з метою проведення переговорів про створення "білоруської армії" і білоруської державності з Ю. Пілсудським. Польський лідер запевнив делегатів що не відмовляється від своїх обіцянок і намагатиметься реалізувати свою "федералістську програму". Проте пілсудчики не бажали представляти державність Білорусі, навіть в союзі з Польщею. Їх позиція була близькою до позиції ендеків. Про це прямо заявив представник бальоведерського табору А. Суйковський 2 березня 1919 р. на засіданні Польського національного комітету в Парижі. Основним завданням польської політики в Білорусі було здійснення колонізації місцевого населення і перетворення білоруських земель в невід'ємну частину польської держави.

Влітку 1919 р. польське командування, за допомогою корпусу генерала Галлера розгорнуло наступ на Мінськ. На захоплених територіях поляки встановлювали жорстокий окупаційний режим. Репресії проти мирного населення супроводжувалися масовими грабежами. На захоплених територіях

поляки створювали свою адміністрацію. Ще в лютому 1919 р. декретом Ю. Пілсудського було створено Генеральний комісаріат для управління окупованими територіями на чолі з Л. Колонковським. У квітні його змінив полковник Ю. Осмолівський. Польська адміністрація здійснювала політику колонізації, розпочала переслідування білоруських національних організацій, які мали політичний характер. Така зміна настроїв викликала спочатку розгубленість політичних партій Білорусі, проте згодом розпочали проявлятися опозиційні настрої, ініційовані партією білоруських есерів, які очолили опозицію білоруського національного руху до окупантів. 11 липня 1919 р. в газеті “Білоруська думка” есери відкрито заявили, що відмовляються від будь-яких орієнтацій і намагаються створити єдиний центр для боротьби за “визволення” Білорусі. Проте насправді не всі члени партії підтримували таке рішення.

Посилення опозиційних настроїв серед діячів національного білоруського руху зривало плани Польщі. На Паризькій мирній конференції очікувалося обговорення питань східних кордонів Польщі, що своєю чергою ставило на порядок денний вирішення питання про долю білоруських земель, захоплених польськими військами. Враховуючи позицію Антанти, правлячі кола Польщі боялися що керівництво БНР, добиваючись постановки “білоруського питання” на Паризькій мирній конференції, виступить проти включення білоруських земель до складу Польщі. Тому поляки були змушені змінити своє ставлення до білоруського національного руху і переглянути свої погляди в “білоруському питанні”. Нова програма передбачала обережне проведення політики, направленої на те, щоб переконати білоруських діячів у тому, що тільки союз із Польщею дасть змогу встановити свій політичний лад у Білорусі. Її реалізація передбачала співпрацю в місцевому самоврядуванні, надання коштів на розвиток господарської, культурно-освітньої діяльності. Пілсудчики мали намір розпустити Раду БНР і замінити її реорганізованим Білоруським національним комітетом в Мінську, оскільки навколо нього гуртувалися всі течії білоруського національного руху, а керівництво орієнтувалося на Польщу. Поляки розраховували отримати від комітету підтримку при проведенні виборів до Варшавського сейму в Мінській губернії, депутати якого, спільно з іншими, висловилися б за включення цих земель до складу. Таким чином, поляки Другої Речі Посполитої мали на меті підкорити своєму впливу білоруський національний рух і перетворити його на знаряддя своєї загарбницької політики.

З метою реалізації цієї програми Ю. Пілсудський у серпні 1919 р. запросив із Парижа до Варшави на переговори очільника БНР А. Луцкевича, який домагався включення “білоруського питання” на обговорення на Паризькій мирній конференції. Пілсудський намагався переконати його, що Польща мала на меті звільнити Білорусь від влади Росії, проте, у зв'язку з тим, що Антанта не визнає державність Білорусі, він бачить тільки один вихід – відновити Польщу в кордонах 1772 р., що означало включення білоруських земель до її складу.

Переговори дали позитивний результат. Ю. Пілсудському вдалося переконати А. Луцкевича в необхідності співпраці з Польщею і укласти угоду про спільні дії. Повіривши знову в щирість обіцянок Начальника держави, політики намагалися залучити до співпраці і есерів, проте вони не йшли на співпрацю з окупантами. До того ж основна маса населення Білорусі стояла на позиціях більшовиків. Свідченням цього був ріст партизанських рухів на окупованих територіях. Наприкінці 1919 р. підпільні більшовицькі організації діяли вже у всіх губерніях, створювалися партизанські загони. Після тривалої і напруженої боротьби білоруські есери висловили свою декларацію, в якій виражався різкий протест проти польської окупації і підтверджувалася постанова Ради БНР від 25 березня 1918 р. про незалежність Білорусі. В декларації були викладені основні

положення нової політики партії, які передбачали боротьбу і проти більшовиків, і проти Польщі.

Ці положення розкололи білоруський національний рух на два угруповання. Виникли дві Ради і два уряди БНР. Згодом національні змагання білорусів зазнали поразки. Населення, переживши німецьку, польську окупації, вважало, що лише радянська влада зможе дати їм волю і незалежність. Таким чином, політика “третього шляху” в революції зазнала поразки. 4 березня 1920 р. на конференції в Мінську БПС-Р заявила про відмову від збройної боротьби проти радянської влади і готовність до переговорів з більшовиками для спільної боротьби з польськими інтервентами. Проте і ця ідея не отримала підтримки всього народу. Як тільки польське командування розпочало переговори з радянською владою, на його адрес посипалися прохання від різних політичних партій Білорусі про необхідність вирішення “білоруського питання”, надання незалежності Білорусі.

Польська сторона висунула в якості однієї з основних умов мирних переговорів визнання радянською Росією за Польщею територій, що входили в склад Речі Посполитої до 1772 р. Задля досягнення цієї мети поляки хотіли заручитися підтримкою білорусів, тому згідні були на ряд поступок в господарській та культурно-освітній сферах.

Для врегулювання взаємин з білоруськими політичними силами полонофільської орієнтації при Міністерстві закордонних справ Польщі було створено комісію на чолі з соратником Ю. Пілсудського Л. Василевським. З метою ознайомлення з вимогами білорусів комісія провела переговори з представником Найвищої Білоруської Ради В. Івановським. Він представив Комісії меморандум, в якому було викладено усі вимоги білорусів, зокрема, польському керівництву пропонувалося визнати незалежність Білорусі, припинити колонізацію білоруських земель, надати право білорусам представляти національні інтереси на майбутніх польсько-радянських переговорах та ще ряд вимог у сфері національно-державного будівництва. Ці умови суперечили польській політиці щодо “білоруського питання”, проте перед Л.Василевським стояло завдання заручитися підтримкою білорусів. Подальші переговори між Василевським і Найвищою Білоруською Радою проходили в Мінську з 21–24 березня 1920 р. Було підписано договір, за яким Найвища Рада гарантувала Польщі підтримку на радянсько-польських переговорах, а польське керівництво мало надати культурно-національну автономію Білорусії в рамках Мінської губернії. Це було зрадою інтересів білоруського народу. Поляки не поспішали виконувати ці умови і як тільки закінчилися радянсько-польські переговори припинили підтримувати білоруські організації. 25 квітня 1920 р. Польща розпочала новий наступ проти радянських республік, 14 травня 1920 р. – на Білорусь. Проте ці наступи були зупинені радянськими військами. На територіях, звільнених від поляків встановлювалася радянська влада. 31 липня 1920 р. була прийнята “Декларація з проголошення незалежності Соціалістичної Радянської Республіки Білорусь”. Активізували антирадянську діяльність білоруські есери. З цією метою в Париж було відправлено “білоруську делегацію” на чолі з Е. Ладновим, проте країни Антанти і прибалтійських держав не йшли на контакт з білорусами. Безрезультатно завершилися і спроби налагодити контакти і з Ватиканом. Папа Римський відхилив прохання про надання матеріальної та дипломатичної допомоги.

Восени 1920 р. керівництво білоруських есерів зробило спробу налагодити контакти з польськими інтервентами. Очільник БНР В. Ластовський за згодою лідерів БПС-Р звернувся до Начальника держави з пропозицією спільно виступити в боротьбі з Червоною армією. Натомість просив у Пілсудського дозволу на створення Білоруської держави у федерації з Польщею. Політична

еліта Другої Речі Посполитої, прагнучи активізувати боротьбу антирадянських білоруських сил, вирішили частково задовольнити ці вимоги. Наприкінці вересня 1920 р. за розпорядженням Ю. Пілсудського у Варшаві було створено “білоруську владу” яка на половину складалася з поляків, вихідців зі “східних кресів”, членів білоруських партій; був також підготований декрет про проголошення незалежності Білорусі. На початку жовтня 1920 р. “білоруська влада” разом з Ю. Пілсудським вирушили із Варшави, маючи на меті, захопити столицю радянської Білорусі, пред’явити декларацію про незалежність, а білоруська влада – про створення федерації Білорусі і Польщі. Цим актом поляки розраховували закріпити за собою захоплені землі. Проте реалізувати ці задуми не вдалося.

17 серпня 1920 р. у Мінську відбулася перша зустріч польської і радянської мирних делегацій. Польсько-радянські переговори викликали незадоволення і розчарування у лідерів білоруських партій. Вони закликали Польщу до подальшої збройної боротьби. Проте ці зусилля не дали очікуваного результату. 12 жовтня 1920 р. між Польщею і радянською Росією були підписані попередні умови мирного договору, відповідно до яких сторони визнавали незалежність України, Білорусі. Ці умови викликали незадоволення білоруських політиків. І поляки, і білоруси, не дивлячись на підписання договору, і надалі не відкидали питання збройної боротьби проти радянських республік. Польське командування за згодою Верховної Ради Антанти розробило план військових дій. Підготовка нападу Булак-Балаховича на територію радянської Білорусі велася і за участі білоруських політичних угруповань. Знаючи про плани Антанти і Польщі, вони, на початку жовтня 1920 р., створили у Варшаві Білоруський політичний комітет, який налагодив тісні контакти з Б. Савінковим і С. Булак-Балаховичем. 12 жовтня 1920 р. було укладено договір з С. Булак-Балаховичем, який за надання військової підтримки передати комітету владу на захоплених територіях. 6 листопада 1920 р. розпочався наступ. Політична еліта Білорусі уважно стежила за просуванням його армії, народ вітав наступ військ, висловлював подяку за звільнення від більшовиків. Проте успіхи Булак-Балаховича тривали не довго. 16–19 листопада його військо було розбито. Наступні спроби політичної еліти Білорусі щодо вирішення “білоруського питання” зазнали поразки.

Таким чином, з моменту постановня Білоруська Народна Республіка намагалася залучитися підтримкою на міжнародній арені в справі державотворення. Першочергово увага білорусів була прикута до Німеччини, проте невизнання нею БНР змусило їх шукати нових союзників. В умовах наступу радянських військ уряд виїжджає до Литви. Проте білорусько-литовські взаємини були неоднозначними, попри негативне ставлення Литви до державницьких прагнень білорусів, вона намагалася використати їх у власних цілях. Надія на допомогу в реалізації державницьких домагань БНР з’явилася при співпраці з Другою Річчю Посполитою. Проте внутрішньополітичні чвари білоруських політиків, відсутність концептуального підходу стосовно побудови білоруської держави спричинили поразку державницьких домагань. В силу того, як розгорталися події на Паризькій мирній конференції та в ході військових кампаній, що здійснила Друга Річ Посполита задля встановлення кордонів, Білорусь знову постала об’єктом міжнародних відносин.

Таким чином, брак досвіду державотворення, відсутність підтримки Білоруської Народної Республіки на міжнародній арені, анексія з боку радянської Росії та суверенізація Другої Речі Посполитої зумовили поразку в державницьких домаганнях білорусів. А в контексті польсько-радянської війни Білорусь стала головною ареною боротьби.

За Ризьким мирним договором 1921 р. Польщі були передані землі Західної Білорусі. У березні 1923 р. Рада Послів Ліги Націй ухвалила рішення про

визнання східного кордону Польщі, погодившись, таким чином, із приналежністю Східної Галичини, Волині, Західної Білорусі та Віленщини до Польської держави. Тож, білоруський народ, внаслідок поразки державницьких домагань 1919–1920 рр., опинився під владою радянської Росії та Другої Речі Посполитої. Для Росії білоруська земля була стратегічним простором, який закривав напрямок на Москву, а для Польщі територія Західної Білорусі перетворилася на “буферну зону” з Радянською Росією. Такий стан речей тривав до кінця міжвоєнного двадцятиріччя.

Список використаних джерел

1. *Алексієвець Л. М.* Польща: міжнародні відносини у добу відродження 1918–1923 / Л. М. Алексієвець, О. Й. Парнета. – Тернопіль: Астон, 2012. – 192 с. 2. *Дедурін Г. Г.* Ідея Білоруської державності крізь призму поглядів Юзефа Пілсудського (1918–1921 рр) / Г. Г. Дедурін. Вісник НТУ “ХП”. – 2013. – № 61 (1034). – С. 24–30. 3. *Дейвіс Н.* Європа: Історія / Норман Дейвіс; Пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2008. – 1464 с. 4. *Дюрозель Ж-Б.* Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Жан-Батіст Дюрозель. – К.: Основи, 1995. – 903 с. 5. *Ковкель И. И.* История Беларуси: с древнейших времен до нашего времени / И.И. Ковкель, Э.С. Ярмусик. – 6-е изд. – Минск: Аверсэв, 2006. – 605 с. 6. *Смалянчук А.* Білорусь у ХХ столітті: геополітичне становище і спроби формування власної політики /Аляксандр Смалянчук; Пер. з білоруської Леонід Зашкільняк [Електронний ресурс] Режим доступу: www.ji.lviv.ua > smalanchn. 7. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*, м. Київ – Ф. 2592. – Оп. 1. – Спр. 18.

Оксана Парнета

ПОЛЬСКО-БЕЛОРУССКИЕ ОТНОШЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ПОСЛЕВОЕННОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЦЕНТРАЛЬНО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ (1918–1923)

В статье освещаются малоизученные проблемы польско-белорусских отношений в контексте послевоенного урегулирования международных отношений в Центрально-Восточной Европе (1918–1923).

Ключевые слова: Вторая Речь Посполитая, Белорусская Народная Республика, границы, польско-белорусские отношения.

Oksana Parneta

POLISH-BELARUSIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF POST-WAR SETTLEMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE (1918–1923)

In the article researched enough Polish-Belarusian relations in the context of post-war settlement of international relations in Central and Eastern Europe.

Key words: Sekond Polish Republic, Belarusian People's Republic, border, Polish-Belarusian relations